

АНОТАЦІЯ

І. О. Снегірьов. Атрактори нелінійного розвитку соціальних систем: філософсько-історичний аспект.

У статті автор здійснює спробу філософської рефлексії основних факторів нелінійного розвитку соціальних систем, як в ретроспективному, так і в перспективному аспектах. У цьому контексті виділяються атрактори розвитку суспільства, основними серед яких є: технологічний, демографічний, зростання соціальної складності та інші.

Робиться висновок про те, що одним з основних елементів змісту культурного розвитку соціальних систем є безперервне підвищення цінності всіх енергетичних процесів. Конкуренція між механізмами соціальної маніпуляції і індивідуальної стійкості формує один з основних джерел нелінійного розвитку соціальних систем: фактором індивідуальної незалежності стає когнітивна складність, а управління більш складним суб'єктом вимагає більш досконалих прийомів.

Ключові слова: технологія, віртуалізація, техно-гуманітарний баланс, когнітивна складність, демографічне зростання.

SUMMARY

I.O. Snegirev. Attractors of the nonlinear development of social systems: the philosophical and historical aspect.

In the article author attempts to philosophical reflection of the main factors of nonlinear development of social systems, both in the retrospective and in perspective aspects. In this context, attractors of the development of society are distinguished, the main ones are: technological, demographic, social complexity growth, and others.

It is concluded that one of the main elements of the content of the cultural development of social systems is the continuous increase of the value of all energy processes. Competition between the mechanisms of social manipulation and individual sustainability forms one of the main sources of nonlinear development of social systems: the factor of individual independence becomes cognitive complexity, and management of a more complex subject requires more advanced techniques.

Key words: technology, virtualization, techno-humanitarian balance, cognitive complexity, demographic growth.

УДК 140:316.3:316.422.44:008

Т. О. Кравченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ (ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)¹

¹ Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідного проекту №0117U003855 «Інституційно-технологічне проектування інноваційних мереж для системного забезпечення національної безпеки України» (Наказ МОН України від 10 жовтня 2017 р. №1366)

В статті розкривається сутність та зміст сучасного етапу розвитку суспільства – інформаційно-мережевого. Звертається увага на соціальні та економічні трансформації в світі, активний розквіт високих наукомістких технологій та їх конвергенцію, які чинять вплив на розвиток системи освіти. Зроблена спроба проаналізувати подальший розвиток освіти в майбутньому, беручи до уваги той факт, що є вірогідність суспільної трансформації до етапу постінформаційного, пов'язаного з активним становленням штучного інтелекту та «Інтернету речей».

Ключові слова: *освіта, інформаційно-мережеве суспільство, постінформаційне суспільство, високі наукомісткі технології, дигіталізація, дивергентне мислення, суперіндустріальне суспільство.*

Постановка проблеми. Сучасний світ існує в той час, коли безліч широкомасштабних і глибоких зрушень відбуваються в найважливіших сферах суспільного буття і мають всесвітній масштаб. Важливе значення надається процесам глобалізації; інформатизації, комп'ютеризації та дигіталізації як наслідку інформаційно-телекомунікаційної революції; активному розвитку та впровадженню високих наукомістких технологій; тенденціям прискорення соціального часу, які в сукупності сприяють розмиванню меж та процесам конвергенції між державами, націями тощо. Сучасний світ пронизаний великою кількістю мереж, які сьогодні визначають спосіб людської взаємодії, розвитку науки та освіти тощо. Мережі активно впливають на всі сфери людського буття і постало питання про становлення інформаційно-мережевої парадигми як теоретико-методологічної моделі соціальної взаємодії. Завдяки мережам та електронним засобам масової інформації спостерігається можливість подолання часових та географічних бар'єрів та меж.

Останнім часом все більше уваги науковців та дослідників звертається на той факт, що інформація та знання є найбільшою силою, які відіграють велику роль в розвитку суспільства. В зв'язку з тим, що активний розвиток високих наукомістких технологій супроводжує становлення сучасного інформаційно-мережевого суспільства та ведуться активні розробки в галузі штучного інтелекту, вчені зробили припущення, що інформаційне, або ж інформаційно-мережеве суспільство в майбутньому перейде на стадію «постінформаційного» (А. Ракітов).

Метою статті є розкриття сутності та змісту інформаційно-мережевого суспільства та його зпрогнозованої стадії – постінформаційної, а також розгляд та передбачення розвитку освіти в контексті цивілізаційних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах цивілізаційного поступу питанням, пов'язаним з активним розвитком наукового знання, постнекласичної науки в цілому, а також поширенням і впровадженням високих наукомістких технологій, приділяє увагу багато вітчизняних та

закордонних мислителів, філософів, науковців. Серед них варто зазначити В. Аршинова, В. Буданова, М. Кастельса, О. Князеву, В. Лекторського, В. Лук'янця, Х. Мариносяна, М. Марчука, М. Моїсеєва, Д. Нейсбіта, А. Ракітова, В. Ратнікова, С. Стьопіна, В. Чуйка, В. Цикіна та ін. Праці вказаних вчених присвячені дослідженню розвитку науки в сучасних умовах; розквіту технологій та їх впливу на людину і суспільство, розвиток освіти; позитивні та негативні наслідки втручання науки в життя суспільства, що тягне за собою трансформацію ціннісних орієнтацій та етики життя.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до аналізу сучасного стану розвитку суспільства, необхідно розмежувати поняття «постіндустріальне суспільство», «інформаційне суспільство», «інформаційно-мережеве суспільство» та «постінформаційне суспільство».

Поняття «постіндустріальне суспільство» застосував в 1958 році Д. Пісман. Основоположником концепції постіндустріалізму вважається Д. Белл («Прийдешнє індустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування»), який виходив з того, що цивілізація проходить у своєму історичному розвитку три періоди: доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний, вважаючи основним фактором поділу на вказані етапи – технологію, яка домінує в певний час і тим самим визначає соціальний устрій суспільства, його структуру.

Саме постіндустріальний період характерний для сучасного етапу розвитку планетарної цивілізації і людського суспільства, яке є обробляючим, тому обмін інформацією і знаннями відбувається за допомогою комп'ютерів і телекомунікації. У ньому відбувається взаємодія людини з людиною, на відміну від попередніх етапів розвитку суспільства. Постіндустріальне суспільство характеризується зростаючою роллю науки і експансією виробництва послуг і інформації. Власне Д. Белл зазначав, що «головними факторами розвитку постіндустріального суспільства повинні стати наука, система виробництва знань та інформації, які спираються на сучасні інформаційні технології та телекомунікаційні мережі» [7, с. 8]. Таким чином, панівні технології на даному етапі – високі наукомісткі технології, а саме інформаційні та мережеві.

Поняття «інформаційне суспільство», на думку А. Ракітова, характеризує таке суспільство, в якому «будь-який розумний член суспільства, організації чи установи має доступ до технічних пристроїв, які дозволяють отримати будь-яку відкриту інформацію та знання, а також передавати або отримувати будь-які несекретні відомості та повідомлення в будь-який час і в будь-якій точці планети» [7, с. 9]. Виходячи з цього, головними особливостями інформаційного суспільства є виробництво, зберігання, передавання, перетворення та використання знань та інформації, а власне інформаційні технології стають «по-справжньому універсальними, і їх вплив буде відчуватися однаково сильно у всіх сферах» [9, с. 86] суспільного буття.

Поняття «мережеве суспільство» почало фігурувати в науковому дискурсі, коли значного поширення набули мережеві технології, зокрема почали активно

використовуватись мережа Інтернет та соціальні мережі. Великий внесок в розвиток концепції «мережевого суспільства» зробили С. Бретен, Я. ван Дейк та Е. Кастельс.

Сучасний світ характеризується процесами загальної глобалізації, дигіталізації, інжинірингу, комп'ютеризації, широким поширенням інформаційно-комп'ютерних та мережевих технологій, активним впровадженням їх у життя суспільства. Постіндустріальний соціум «покрився» інформаційними мережами, такими як Інтернет, ГРІД-мережі, комунікаційні, соціальні, обчислювальні та інші, вони є рушійною силою розвитку сучасного соціуму.

Поняття «інформаційна мережа» стає загальним, трансдисциплінарним. Воно починає відігравати методологічну роль у всіх сферах людської життєдіяльності.

Поняття «мережеве суспільство» позначає новий підхід до вивчення соціальних явищ, що знаходиться на стику інформатики та соціології, тому що в основі концепції мережевого суспільства лежить уявлення про інформацію як знання. Соціальна дійсність сучасного соціуму перетворюється в медіареальність. У свою чергу, І. Девтеров розглядає мережеве суспільство і вважає його «більш динамічною організаційною моделлю соціальної реальності. Інтенсифікація обміну інформацією дозволила освоювати нові форми соціальної диференціації, конструювання, кооперації і співпраці» [4, с. 15]. На наш погляд, виходячи з того, що мережеве суспільство першочергово характеризується глобальним інформаційним обміном, ризоматичністю своєї побудови та ґрунтується на інформаційно-комунікативних технологіях, то було б більш доречно називати його «інформаційно-мережевим», в якому Інтернет-технології стають основою нового, інформаційно-мережевого суспільного ладу.

Револьюційний вплив ІКТ та мережевих технологій найбільш виразно розкривається завдяки комерціалізації Інтернету і посилюється за рахунок історичного резонансу, який створюється такими процесами, як інтернаціоналізація, глобалізація та інтеграція світової економіки, модернізація. Розширюються можливості для комунікації і створюються передумови для нової організації суспільства. Становлення соціальних комунікаційних мереж і розширення можливостей глобальної мережі Інтернет призвело до віртуалізації життя сучасної людини. Це є наслідком загальної комп'ютеризації і розвитку сфери високих технологій, завдяки яким відбулося становлення нового типу суспільства, в якому інформація і мережі відіграють головні ролі.

Поняття «постінформаційне суспільство» запропоноване А. Ракітовим і пов'язане з активними дослідженнями в сфері штучного інтелекту. Д. Баррат в своїй праці «Останній винахід людства: Штучний інтелект і закінчення ери Homo Sapiens» зазначає, що в недалекому майбутньому може бути створений універсальний людиноподібний інтелект (УЛІ). Наступним доволі небезпечним в розвитку штучного інтелекту може стати створення штучного суперінтелекту (ШСІ), який в тисячу разів перевершує розум людини [1, с. 271]. А. Ракітов

робить припущення, що такі два види штучного інтелекту можливо будуть створені вже в цьому сторіччі, а системи штучного інтелекту, які інтенсивно розробляються сьогодні сприятимуть зміні соціального укладу суспільства. Це пов'язане з тим, що процеси глобалізації, інформатизації, комп'ютеризації та дигіталізації охопили всі сфери буття сучасної людини і ставиться питання про перерозподіл праці. Це пов'язане з тим, що, як зазначає В. Буданов, сьогодні виникає VI технологічний уклад, який ґрунтується на конвергентних NBICS-технологіях і пов'язаний з тим, що «витіснення працівника розумними машинами відбувається тепер не зі сфери промислового виробництва або сільського господарства..., а зі сфери обслуговування, де зайнята більшість населення розвинених країн світу» [2, с. 47], що призведе до радикальної мінімізації виробничої діяльності людей. Президент Академії гуманітарних досліджень Х. Мариносян погоджується з тим, що формується новий технологічний уклад, який «заснований на NBICS-конвергенції, в якій визначним фактором стають когнітивні технології» [6, с. 25], що призведуть до розвитку нейротехнологій, виникнення інвазивних інтерфейсів та «розумної» техніки, яка буде в змозі самостійно себе розвивати та вдосконалювати, що призведе до зміни соціального устрою і виникнення електронної цивілізації, як ери самостійного, незалежного і безконтрольного з боку людини розвитку техніки, науки та технологій.

В той же час, А. Ракітов визначає сучасне суспільство як «суперіндустріальне» [7, с. 12], оскільки воно характеризується активним розвитком високих наукомістких технологій, проникненням їх в усі сфери, які можна вже вважати не просто індустріальними, а суперіндустріальними, адже їм притаманна висока технологічність, домінантна роль процесу інформатизації в усіх видах соціально значущої діяльності. Одним з проявів, на нашу думку, суперіндустріального суспільства є динамічне формування та постійне вдосконалення «світу розумних речей» завдяки появі smart-технологій (мова йде про створення «розумних будинків», «розумних авто», «розумного одягу», «розумної техніки») та «Інтернету речей». З цього природу, Х. Мариносян відмічає той факт, що останнім часом все активніше відбувається процес інтелектуалізації та речового наповнення оточуючого середовища, створення так званих «інтелектуальних агентів», перерахованих вище.

Але в той же час «Інтернет речей» поступово виводить людину, яка створила цю всесвітню мережу, за свої межі, як непотрібного посередника між предметами матеріального світу. Події, які відбуваються в світі, закривають можливість передбачення майбутнього, навіть при використанні сучасних технологій сценарного прогнозування в процесі формування вірогідних суджень [5, с. 72]. Тобто певним чином зникає неможливість зпрогнозування шляху розвитку цивілізації.

Розглядаючи всі вищезгадані концепції сучасного суспільства, варто зазначити, що «всі людські суспільства є інформаційними та всі в тій чи іншій

мірі ґрунтуються на знаннях. Просто обсяги інформації та знань, а також їх якість в різні історичні епохи принципово різні» [8, с. 35]. Тут також варто звернути увагу і на сприйняття, засвоєння інформації та знань. В решті решт сучасний світ можна з точністю назвати «оцифрованим». На думку А. Ракітова, основними рисами оцифрованого світу є: 1) гігантські швидкості передавання інформації та знань; 2) гігантські обсяги запам'ятовуваних пристроїв; 3) гігантські швидкості пошуку та розпізнавання даних в базах даних та знань; 4) глобальні масштаби передавання та розповсюдження соціально- та індивідуально-значущих інформації та знань [8, с. 35], тощо. Вказані риси оцифрованого, або ж дигіталізованого світу, зумовлюють швидке розповсюдження, а отже і оновлення знань, їх подвоєння, що сприяє активному технологічному та соціальному прогресу.

Сучасний комплекс високих наукомістких технологій, зокрема «новітні інформаційні та телекомунікаційні технології, перш за все, Інтернет, в сукупності з глобалізацією сприяють подальшому стисненню, ущільненню простору, небаченому взаємному фізичному зближенню найвіддаленіших народів, країн та культур» [3], що призводить до створення єдиного інформаційного простору. Але в той же час, сприяючи інтенсифікації міжкультурних взаємодій, технології і глобалізація сприяють фрагментації та реконструкції сучасного світу. Одразу виникає питання: як подолати ці виникаючі ризики та проблеми? Відповідь є. Вивченням вказаних питань займається філософія освіти як галузь філософського знання, що розглядає освіту в контексті цивілізаційного поступу і прагне до створення нової парадигми освіти, яка б відповідала антропологічним орієнтирам та соціальним запитам суспільства. З точки зору філософії освіти, освіта є дієвим засобом вирішення багатьох питань сучасності, в тому числі і глобальних проблем людства. Тому подальший розвиток освіти є одним з найактуальніших питань філософії освіти та всього наукового дискурсу. Але що очікує на освіту в електронну епоху?

На II Міжнародному конгресі ЮНЕСКО «Освіта та інформатика» було зазначено, що для повноцінного функціонування сучасного високорозвиненого і конкурентоспроможного суспільства необхідно, аби 40-60% дорослого населення мало вищу освіту, а вчені повинні складати 2-5% від загальної чисельності населення. З цього приводу А. Ракітов зазначає, що «не варто думати, що зростання освіченості та збільшення кількості вчених а також експоненційне зростання інформації та знань автоматично підвищують добробут і благополуччя всіх верств населення і кожного окремого члена суспільства» [7, с. 12]. Власне, розвиток освіти, зміна парадигми освіти на посткласичну і застосування принципів синергетики до освітнього процесу, підвищення якості навчання не можуть забезпечуватися традиційними методами та засобами навчання. В такому разі на допомогу приходять сучасні інформаційно-комунікативні технології (ІКТ), які пронизують навчальний процес

і призводять до переходу освіти в стан мережевої, або ж дистанційної, про яку неодноразово йшлося в наших попередніх наукових працях.

Сьогодні неможливо чітко визначити траєкторію розвитку системи освіти. Для цього застосовуються методи сценарного планування, або ж форсайт-технології. Але все ж таки, які сценарії майбутнього розвитку освіти, а саме вищої освіти? Досліджуючи це питання, Т. Мариносян, зазначає, що форсайт є технологією можливого опису майбутнього і, використовуючи цей метод, Центром досліджень та інновацій в освіті Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) було запропоновано чотири сценарії майбутнього розвитку вищої освіти [5, с. 77], а саме: 1) вища освіта як відкрита мережева взаємодія; 2) вища освіта на службі інтересів та потреб регіональних та місцевих співтовариств; 3) вища освіта як нова форма суспільно-державної відповідальності; 4) вища освіта як корпорація. Вказані сценарії є альтернативними і не передбачають майбутнє, але певним чином закладають фундамент для подальшого розвитку системи освіти та обговорення можливих шляхів її вдосконалення.

Висновки і пропозиції. З одного боку, високі наукові технології, зокрема ІКТ, сприяють звуженню, зближенню світового простору, а з іншого – завдяки ним освітній простір розширюється активними темпами. Освіта за своєю сутністю є нелінійною системою, яка постійно розвивається і самовдосконалюється, а людині в умовах швидкоплинності часу та активної зміни стратегій дій та спілкування необхідно не тільки адаптуватися, пристосовуватися, але і самій робити внесок в становлення інформаційної, електронної цивілізації, або ж NBICS-цивілізації, поняття якої останнім часом все активніше входить в науковий дискурс. Яким чином людина має відповідати вимогам сучасності? Необхідно змінити тип мислення, парадигму ставлення до світу.

Дивергентне мислення в сучасному науковому дискурсі розглядається як здатність знаходити множину можливих рішень і по-різному інтерпретувати умови завдання. Це творчий тип мислення, майже геніальний. Досліджуючи групу піддослідних, було виявлено, що в віці 3-5 років геніями дивергентного мислення з них були 98%; в дорослому віці людей з дивергентним мисленням було виявлено всього лише 2%. І тут постає логічне питання – чому так відбувається і чому людина втрачає здатність до творчого, дивергентного мислення? На думку дослідників, відповідь в тому, що ці люди отримали освіту, адже консервативна освіта «заганяє» людину в межі «правильної відповіді в кінці підручника» і не сприяє розвитку креативності і власної точки зору. Кен Робінсон, виступаючи на RSA (Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures and Commerce) висловив думку, про те, що реформи освіти сьогодні не мають користі, адже намагаються покращити модель, яка вже не працює. Це стосується саме змісту та методичної складової освіти. Адже, як показують дослідження, за роки навчання в закладах освіти людина втрачає

здатність до дивергентного мислення. Отже, зміни в першу чергу необхідно починати з системи освіти (зокрема її парадигми і створення стратегії), яка має відповідати антропологічним орієнтирам та соціальним запитам сучасного суспільства, адже освіта є стратегічним ресурсом нації, основою її конкурентоспроможності. Тому постає питання про превентивну освіту, самоосвіту і освіту протягом всього життя, яка має відповідати таким принципам, як відкритість, мультимедійність, інтерактивність, доступність, масовість, нелінійність тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баррат Д. Последнее изобретение человечества: Искусственный интеллект и конец эры Homo Sapiens. – М. : Альпина нон-фикшн, 2015. – 362 с.
2. Буданов В. Г. Новый цифровой жизненный техноуклад – перспективы и риски трансформаций антропосферы / В. Г. Буданов // Философские науки. – 2016. – № 6. – С. 47–55.
3. Гаджиев К.С. Новая «Великая трансформация»? [Электронный ресурс] / К.С. Гаджиев // Вопросы философии. – 2017. – № 7. – Режим доступа до ресурсу (станом на 05.11.2017 р.): http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1705&Itemid=52.
4. Девтеров І. В. Людина і суспільство у кіберпросторі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Ілля Володимирович Девтеров. – Київ, 2012. – 35 с.
5. Мариносян Т.Э. Образование и прогнозирование в образовании в эпоху пост-пост... / Т.Э. Мариносян // Философские науки. – 2016. – № 11. – С. 69–81.
6. Мариносян Х. Э. Электронная цивилизация как глобальная перспектива / Х. Э. Мариносян // Философские науки. – 2016. – № 6. – С. 7–31.
7. Ракитов А.И. Постинформационное общество / А.И. Ракитов // Философские науки. – 2016. – № 12. – С. 7–19.
8. Ракитов А. И. Человек в оцифрованном мире / А. И. Ракитов. – Философские науки. – 2016. – № 6. – С. 32–46.
9. Снегірьов І.О. Вплив розвитку наукомістких технологій на економічну сферу буття / І.О. Снегірьов // Філософія науки: традиції та інновації. Науковий журнал. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2017.– № 1 (15). – С. 80–91.

REFERENCES

1. Barrat D. Poslednee izobretenie chelovechestva: Iskusstvennyiy intellekt i konets eryi Homo. Moscow, Alpina non-fikshn, 2015. 362 P.
2. Budanov V. G. Novyyiy tsifrovoy zhiznennyiy tehnouklad – perspektivy i riski transformatsiy antroposferyi. *Filosofskie nauki*. 2016. № 6. P. 47–55.

3. Gadzhiev K.S. Novaya «Velikaya transformatsiya»? *Voprosy filosofii*. 2017. № 7. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1705&Itemid=52 (accessed: 05.11.2017).
4. Devterov I. V. Liudyna i suspilstvo u kiberprostoru : avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filos. nauk : spets. 09.00.03 «Sotsialna filosofiia ta filosofiia istorii». Kyiv. 2012. 35 P.
5. Marinosyan T.E. Obrazovanie i prognozirovanie v obrazovanii v epohu post-post... *Filosofskie nauki*. 2016. № 11. P. 69–81.
6. Marinosyan H. E. Elektronnaya tsivilizatsiya kak globalnaya perspektiva. *Filosofskie nauki*. 2016. № 6. P. 7–31.
7. Rakitov A.I. Postinformatsionnoe obschestvo. *Filosofskie nauki*. 2016. № 12. P. 7–19.
8. Rakitov A. I. Chelovek v otsifrovannom mire. *Filosofskie nauki*. 2016. № 6. P. 32–46.
9. Snehirov I.O. Vplyv rozvytku naukomistkykh tekhnolohii na ekonomichnu sferu buttia. *Filosofiia nauky: tradytsii ta innovatsii*. Sumy, Sumy Anton Makarenko State Teachers' Training University, 2017. № 1 (15). P. 80–91.

АННОТАЦИЯ

Т.А. Кравченко. Будущее образования в контексте цивилизационного развития (философский анализ).

В статье раскрывается сущность и содержание современного этапа развития общества – информационно-сетевого. Обращается внимание на социальные и экономические трансформации в мире, активный расцвет высоких наукоемких технологий и их конвергенции, которые оказывают влияние на развитие системы образования. Сделана попытка проанализировать дальнейшее развитие образования в будущем, принимая во внимание тот факт, что есть вероятность общественной трансформации к этапу постинформационного общества, связанного с активным становлением искусственного интеллекта и «Интернета вещей».

Ключевые слова: образование, информационно-сетевое общество, постинформационное общество, высокие наукоемкие технологии, дигитализация, дивергентное мышление, супериндустриальное общество.

SUMMARY

T.O. Kravchenko. The Future of Education in the Context of Civilization Development (The Philosophical Analysis).

The present article dwells upon the essence of the entity and substance of the modern stage of the development of society – information-network society. The special significance is paid to the social and economic transformations in the world,

the active growth of high technologies and its convergence, which have an impact on the development of the system of education.

Much attention is paid to the analysis of the the further development of education in the future, taking into account the fact that there is a probability of social transformation to the stage of the post-informational society, related to the active development of artificial intelligence and the «Internet of Things».

Special attention is paid to the analysis of the main features of electronic civilization, for example, the formation of social communication networks, the empowering of the global Internet, the virtualization of human life, and the processes of informatization, computerization and digitization, etc.

Key words: *education, information-network society, post-informational society, high technologies, digitalization, divergent thinking, super-industrial society.*

УДК 167.2

В. Л. Чуйко

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ОБҐРУНТУВАННЯ НАУКОВОСТІ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті обґрунтовується розуміння людини як такої складності, яка не редукується до локальної множини взаємопов'язаних елементів, що вимагає визнати неприйнятним звернення до концептів філософії свідомості, пов'язує науковість гуманітарних досліджень з критичним раціоналізмом та комунікативною філософією.

Використовуючи розроблену комунікативною практичною філософією концепцію інтерсуб'єктивності мовного взаєморозуміння, привертається увага до поєднання різних людей як взаємодоповнюючих існувань, заснованих на демонстраціях. Обґрунтована автором концепція демонстрацій як основа позитивної комунікації розглядається як важлива частина подолання есенціалізму та холізму доведенням, що демонстрація стає єдиним способом виявлення унікальності як суверенної властивості індивіда поцінованої іншим. Демонстрація, як повторювана наочна презентація індивідом унікальності свого існування, передбачає наявність здатності діяти цілеспрямовано (осмислено, свідомо, знаючи наслідки своїх дій). Факт найму робітника свідчить, що роботодавець на підставі демонстрацій визнав наявність прозорості свідомості у формі здатності передбачувати результат діяльності до активного початку діяльності, гарантувати його отримання.

Усвідомлення своєї індивідуальної неспроможності бути суб'єктом вирішення проблеми без допомоги інших, які демонстрували свої можливості, визнано за головну умову для свідомого заснування конвенцій, які започатковують інноваційне поєднання людей у нову спільноту.

Ключові слова: *суверен, суб'єкт, актор, демонстрація.*

Актуальність. *Вихід за межі запровадженого Аристотелем протиставлення суб'єкта і об'єкта, яке, наприклад, П.Фейєрабенд називає «архаїчним*